

-
8. Лосев А. Ф. Античная литература: учебник [для высш. шк.] / А. Ф. Лосев, А. А. Тахо-Годи и др. – 5-е изд., дораб. – М.: ЧеРо, 1997. – 544 с.
 9. Мартинов Р. С. Технократична свідомість: до з'ясування проблеми витоків і умов існування / С. Мартинов // Мультиверсум: філософ. альм. – К.: Центр духовної культури, 2004. – № 41. – С. 204-213.
 10. Мельник В. П. Філософія. Наука. Техніка: методолого-світоглядний аналіз: монографія / В. П. Мельник. – Львів: Видавн. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2010. – 592 с.
 11. Мовчан В. С. Естетика [Електронний ресурс] / В. С. Мовчан. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/19570411/etika_ta.../estetika_aristotelya.
 12. Негодаев И. А. Философия техники / И. А. Негодаев. – Р.н/Д.: Центр ДГТУ, 1997. – 536 с
 13. Платон. Государство / Платон; [пер. з древнегреч. ; под ред. А. Ф. Лосева и В. Ф. Асмуса] // Сочинения: в 3 т. – М., 1971. – Т. 3, ч. 1. – С. 89-454. – (Философское наследие).
 14. Платон. Законы / Платон; [пер. з древнегреч. под ред. А. Ф. Лосева и В. Ф. Асмуса] // Сочинения: в 3 т. – М.; 1972. – Т.3. – Ч. 2. – С. 83-469. – (Философское наследие).
 15. Рожанский И. Д. Античная наука / И. Д. Рожанский. – М.: Наука, 1980. – 196 с.
 16. Шадевальд В. Понятие «природа» и «техника» у греков / В. Шадевальд;. [пер. с нем. и англ.] – М.: Прогресс, 1989. – 528 с.

Summary

Chursinova O. Antique Understanding of «Techné» as the Premise for the European Philosophical Technique Discourse. The article examines and analyses the beginning of formation of the technique conception in Antiquity period and finds out that the traditions of European philosophy of technique take their roots in its antique interpretation. At that time the concept of technique was naturally endorsed in general idea of cosmos and a human. The following understanding of the phenomenon of technique has appeared in the Ukrainian philosophy of technique and in a way specified its identity and the conceptual accents, which are present. Keywords: technique, philosophy of technique, technology, science, practice.

УДК: 140.8

© Ігор Скакун
Буковинський державний медичний університет

ДИНАМІКА ЛЮДИНОМІРНОСТІ ФІЛОСОФІЇ РЕНЕСАНСУ

Висвітлюються людиномірні аспекти філософії доби Відродження. Акцентується увага на суперечностях процесу антропологізації, які впливали на становлення загальнотеоретичних і буденно-практичних основ тодішньої картини світу. Відзначається важливість утвердження чинника людиномірності у релігійних, філософських і наукових парадигмах. Це сформувало передумови для формування в подальшому універсальних світоглядних концепцій, завданням яких є реалізація потенціалу людини. Ключові слова: людина, людиномірність, антропологізація, антропоцентризм, гуманізм, філософія Ренесансу, парадигма, картина світу.

Питання ролі та місця людини у світоглядних, наукових і філософських концепціях тлумачились і репрезентувались зазвичай у контексті парадигмальних настанов певної культурно-історичної доби. Черговість актуалізації та елімінації гуманістичного потенціалу сформувала суперечності людиномірності в картині світу. Найбільш виразно ці тенденції виражені в західній філософії, для якої були характерні кардинальні перманентні зміни фундаментальних світоглядних основ. При цьому в західноєвропейській філософській традиції доречно виокремити період епохи Відродження як часу найяскравішого відображення динаміки процесів людиномірності та вияву їхніх суперечностей.

Актуальність зазначеної теми зумовлена нагальною потребою аналізу та осмислення динаміки людиномірності, оскільки рівень антропологізації філософії та науки постає лакмусовим папірцем смисложиттєвих, пізнавальних і ціннісних категорій функціонування картини світу.

Важливою проблемою є характеристика суперечностей людиномірності, які можна систематизувати в загальнотеоретичному дискурсі як «гуманізація – дегуманізація». У буденно-практичній площині це протиставлення виявилось у кульмінаційних моментах процесу антропологізації. Це передовсім стосується дієвості та активності людини з возвеличенням її

статусу. Протилежні тенденції виражені в людській пасивності, її обов'язковій підпорядкованості та декларованості статусу.

Метою статті є висвітлення суперечностей людиномірності в антропоцентричній світоглядній парадигмі доби Відродження, представлений в історико-філософському та науковому дискурсах.

У цілому, аспекти людиномірності всебічно висвітлені у філософських першоджерелах. Ця проблематика знайшла відображення у «творців» Ренесансу (Ф. Петрарка, Д. Бруно, Д. Аліг'єрі, М. Фічіно, Д. Піко дела Мірандола, Леонардо да Вінчі), які у своїх творах розкрили передумови процесу самовизначення людини в тодішній картині світу. Також варто звернутися до ідей середньовічних християнських мислителів, учених і філософів Нового часу, які виокремили теологічну та науково-пізнавальну компоненту антропологічного дискурсу. Всі ці погляди відіграли важливу роль у формуванні, утвердженні та реалізації концепції антропоцентризму.

Сучасні дослідники (І. Фролов і П. Гуревич [12], Е. Агацці [1], М. Мамардашвілі [5], П. Гайденко, К. Вальверде [3], В. Гусев) також акцентують увагу на людиномірних ідеях західної філософії. Процеси антропологізації філософії висвітлені у працях К. Сергеева та Є. Нікітіна. Варто відзначити здобутки української філософії, представлені працями М. Поповича, С. Кримського, В. Шинкарука, М. Марчука [6], М. Ожевана [9] та інших.

Відзначимо, що в загальнофілософському плані концепції людиномірності досліджуються зазвичай у контексті парадигмальних ідеологем або як складника цілісного антропологічного знання. У нашій розвідці передбачається розкрити аспекти людиномірності як окремої віхи антропологічного дискурсу. Дискурс «гуманізація – дегуманізація» породив низку суперечностей людиномірності. Проаналізуємо фундаментальні складники цієї суперечності.

По-перше, актуальною постала потреба теоретичного тлумачення та пояснення місця людини у світобудові. Зокрема, було виокремлено статусне протиставлення: «возвеличення – підпорядкування». Якщо в античній філософії це питання не набуло такого потужного дисонансу, то вже у середньовічній християнській парадигмі ці неузгодженості загострилися. Звідси й розпочинається нова віха у тлумаченні філософсько-антропологічних уявлень, яка дала поштовх до формування світоглядних (а згодом – і суто наукових) протиставлень: «людина – Бог», «людина – природа», «людина – розум» тощо.

Середньовічна людина постала перед нагальною потребою нових світоглядних орієнтирів, які повною мірою задовольняли б її знання та уявлення. Склалася ситуація, коли теологічна концепція вже не діяла, а нова (наукова парадигма) ще не сформувалася. Відчувалася потреба у певній точці відліку (центру) – в чомусь конкретному й реальному, що б дозволило створити основу для подальшого розвитку та прогресу. Цим орієнтиром і стала людина.

П. Мірандола зазначав, що, «створивши людину і поставивши її в центр світу, Бог не дав їй ні певного місця, ні власного образу, ні особливого обов'язку. Все людина формувала за власним бажанням, згідно зі своєю волею та своїм рішенням» [7, с. 248]. Це твердження Мірандоли суперечить античному уявленню про людину, де вона була природною істотою, і від неї залежало лише те, чи підкориться вона своїй природі, чи відхилиться від неї. Людина – не просто природна істота, вона творець себе, і цим відрізняється від інших.

У період співіснування концепції антропоцентризму з теоцентристською світоглядною парадигмою вказувалось особливе місце людини у світі. Середньовічна філософія тлумачила створення людини як Божого намісника на Землі, надаючи їй владу над усіма земними речами. Водночас, із філософського (і тим паче з наукового) погляду не було чіткого усвідомлення центру, в якому концентрувався потенціал людини (у Всесвіті, земному житті чи суспільстві). Очевидною постала декларативність статусу людини. Але не варто перебільшувати ці антропологічні суперечності, оскільки середньовічна філософія намагалася розв'язати питання узгодження віри з мисленням. У цьому контексті питання людини висувалося на центральне місце філософсько-релігійного осмислення. Головним завданням тогочасної філософської науки було раціональне обґрунтування віровчення. Реальна ж актуалізація проблеми статусу людини виразилася в епоху Відродження, тоді ж окреслилися шляхи її розв'язання, які були реалізовані вже у Новий час.

Гуманістична ідея, не заперечуючи теологічної традиції, зацентрувала увагу на перевагах людини, її унікальних якостях. У цьому й полягала божественність людини в гуманістичному розумінні й досягалася вона силами людини. Вказана зміна пріоритетів у тлумаченні ролі та місця людини в світі була спричинена багатьма факторами.

Починаючи з епохи Ренесансу актуалізувалося бажання переробити світ так, щоб жити в ньому стало краще і зручніше. Віра в Бога не зникла, але поступово поширилася думка, що не варто сподіватися лише на Нього й пасивно чекати, а потрібно спробувати самим потурбуватися про себе. Ці міркування, за твердженням К. Сергеева підштовхнули мислителів Ренесансу та Нового часу до того, щоб зайнятися самостійним, незалежним від текстів Священного Писання, дослідженням природи. Ці дослідження привели до створення світських, ніяк не пов'язаних із богослов'ям наук, таких як фізика, математика, механіка, астрономія, хімія, біологія, психологія. Зрештою, постала зацікавленість, як може людина власними силами поліпшити умови свого природного існування. Так теоцентризм Середньовіччя поступився антропоцентризму Ренесансу та Нового часу [див.: 11].

Важливим елементом у дослідженні розвитку антропоцентризму Ренесансу є еволюція ідей і поглядів у межах окремих періодів вказаної доби. Завдяки усвідомленню зміни фундаментальних пріоритетів у філософській думці ми можемо простежити становлення антропоцентризму в двох важливих ракурсах. По-перше, як елемента гуманістичної тенденції, що виявилася неспроможною стати самодостатньою ідеєю та орієнтиром для філософських і наукових систем; по-друге, у контексті актуалізації природничо-наукового знання (натурфілософії), що в подальшому трансформувалося в основи класично-наукової парадигми. Саме під час переходу від світоглядного гуманізму до першооснов ренесансної науки яскраво виразилися динамічні суперечності людиномірності.

Аксіологічні та нормативно-регулятивні чинники людиномірності виражались у суворому дотриманні релігійних правил. Людина була «оповита» тотальною моральною відповідальністю не за свої вчинки і думки, а за їхнє узгодження з канонами церкви. У добу Ренесансу відбулася кардинальна зміна людиномірних пріоритетів, пов'язана з наданням людині дієвості, активності та, найголовніше, можливості самовизначення.

Залишалось відкритим питання – якими засобами досягалась актуалізація антропоцентричної ідеї? Цими інструментами мали стати всі можливі на той час якості людини, завдяки яким вона характеризувалась як актуальна та неповторна. Виразниками здібностей людини вважались її талант, знання, почуття, уява, пам'ять тощо.

За твердженням К. Сергеева, поезія та риторика були покликані оновити теологію, виразити піднесені прагнення, властиві людській природі – тому тільки поезія та риторика могли відновити справжню філософію. Вони спільно утворили той естетичний континуум, який усвідомлюється як сфера вільного вияву людського розуму [див.: 144]. Відзначимо, що у першу чергу завдяки мові – спочатку ораторському мистецтву, пізніше науковій термінології – створювалася й утверджувалася нова (наукова) картина світу.

З Петрарки починається час усвідомленого формування особи в її власній творчості. Крім того, загострювалася увага на якостях, потрібних для звияти в інтелектуальній боротьбі чи творчому самовираженні. Недаремно Петрарка стверджував, що «небожителі мають тлумачити небесне, а люди – людське» [59, с. 17]. Вочевидь простежується бажання піднести людину до привілейованого статусу. При цьому використовуються два основні шляхи реалізації вказаних прагнень. Один із цих шляхів передбачав возвеличення людини у контексті егоцентризму, коли цілком нівелювалися принципи толерантності. Інший передбачав усвідомлене та відповідальне позиціонування людини в центрі світобудови. Очевидна зміна людиномірних акцентів, пов'язана зі здатністю творити своє буття та можливістю перетворювати його власними зусиллями.

Актуалізація людиномірних аспектів дала можливість вивчати і тлумачити людську сутність у різноплановому контексті. Антропоцентризм, який утверджувався, дав поштовх для зміни гуманістичних уявлень про світ і реорганізації гуманітарного знання в цілому. При цьому, людина виборола право впродовж усього життя задовольняти власне прагнення до осягнення всіх таїнств і загадок буття.

Водночас, ренесансна традиція визначала людину як найдосконаліший елемент світу. Гуманістична антропологія виокремлювала в людині дієвий стрижень, що контрастувало з ідеєю пасивності, вираженою в античній сталості космоцентризму та середньовічному аскетизмі теоцентризму.

П. Гайденко, даючи характеристику добі Відродження, вказує, що поети і художники, письменники-гуманісти, вчені-юристи посідали те місце, яке в античності належало героям, а в

середні віки – святим. За часів Ренесансу наукові ідеї концентрувалися довкола людини як певного центру, звідки надалі проектувались у наукове співтовариство [див.: 4].

Отримавши нечувані досі сили та засоби, людина постає в ролі творця, поступово займаючи місце Бога. Саме в Ренесансі вперше усувається розмежування між наукою (за попередніми уявленнями – спогляданням вічного) та практично-технічною діяльністю. У середньовічному християнстві людина була господарем над природою лише через те, що є рабом Божим; справжнім же творцем світу і самої людини у християнстві був Бог. У міру секуляризації релігійних уявлень людина сама посідає місце Бога. Якщо людина звільняється від Бога, якщо вона бере на себе творчі функції – у неї з'являється думка про те, що немає нічого неможливого в природі – треба тільки створити відповідні знаряддя та знайти, а то й створити потрібний матеріал. Тобто, нівелюються всі теологічні застереження та формуються всі передумови для розвитку наукових знань і технічних нововведень, у яких людина постає в новому, досі (ні для античності, ні для християнства) невідомому, образі.

Одним із складників самовизначення людини був аналіз історичної пам'яті. Серед наук, які почали утверджуватись у нових умовах, варто виокремити історію, що стала своєрідною об'єднуючою ланкою між минулим і майбутнім. Історичні знання стали актуальними у декількох важливих аспектах. Одне з чільних місць у контексті вивчення сутності людини посіла її пам'ять. На основі набутого досвіду, завдяки здатності запам'ятовувати і пригадувати, людина дістала можливість порівнювати, зіставляти, зрештою, аналізувати мету свого існування. Тобто, людина позиціонується як мікрокосм, який містить у собі таємницю космічної доцільності та блага буття як такого. В епоху Відродження ототожнювалися міфи і знання, формуючи єдине ціле. За таких умов людина, що володіла мистецтвом пам'яті, наділялася по-справжньому привілейованим становищем. Згідно з твердженням К. Сергеева, у Ренесансі відбувається усвідомлення історії як фундаментального для людського буття відтворення реальності, що дозволяє творити людині сучасність, звертаючись до досвіду минулого та усвідомлюючи перспективи майбутнього.

Характерною особливістю ренесансної людини була її повна відкритість як для минулого, так і майбутнього. Відродження формувало культуру в сучасному її значенні та розумінні, висуваючи на перший план ідею гуманізму, екстраполюючи її в горизонт антропоцентристського світогляду, який на той час безперервно розширювався. Тобто відбувся перехід до аналітичного, прогностичного мислення, що стало основним орієнтиром розвитку науки. Залишалось відкритим питанням про те, як розвиватимуться наукові знання. Тобто, філософи і вчені постали перед проблемою: якими саме науками та якими методами буде тлумачитись роль і місце людини? Світогляд Відродження навіть не прагнув до створення такої картини світу. Тогочасній свідомості не було властиве аналітичне мислення. Ренесансний антропоцентризм із притаманним йому магічним образом людини долався прогностичним мисленням, здатним заздалегідь окреслювати горизонт своїх пізнавальних зусиль [див.: 11].

Варто зазначити, що вимальовувалася потреба в настановах, які б розтлумачили сутність і роль людини у новостворених науково-світоглядних пріоритетах. Для виконання цього завдання якнайкраще в умовах того часу підходила саме наука зі своєю методологічною базою, своїми принципами філософського осмислення, зрештою, зі своїм прагненням виконувати домінуючу роль при вивченні людського буття.

У добу Відродження назустріч теоретично-філософському подоланню відмінності між природним і технічним іде загальне світоглядне усунення межі між теоретиком-ученим і практиком-митцем, або практиком-інженером. Інженер і художник відтепер – творець, який своєю діяльністю не лише створює життєві зручності – він, подібно до божественного Творця, творить саме буття: красу та потворність, смішне та жалюгідне [див.: 4].

Револьюційний середньовічний антропологічний дискурс призвів до радикальної зміни моделі людини. З одного боку, людина поставала цілою константою, що цілком узгоджувалося зі сталістю Бога як константи сталої, абсолютної. Водночас, людська природа та її соціалізація призвели до розуміння мінливості та динамічності її статусу.

Це зумовило низку суперечностей людиномірності Ренесансу, що стало передумовою формування нових фундаментальних основ нової світоглядної парадигми. С. Вовк зазначає, що особливість знання фізичного світу Нового часу полягає аж ніяк не в елімінації суб'єкта, а у свідомому його введенні до епістемологічної концепції. Людина усвідомлює, що вона не наділена божественною здатністю осягти абсолютну істину. Руйнується її впевненість у тому, що вона

«диво природи», «улюблене дитя Бога», «вінець творіння», що вона може стати «другим богом». Буття розколюється на два рівні – буття саме собою (Бог і природа) і світ людини. Невідворотно відходить «аристотелівська» й «беконівська» впевненість у тому, що експериментальне природознавство може досягти абсолютно достовірного, безпомилкового знання про фізичний світ. Абсолютно достовірно людина може знати лише те, що сама створила своїми руками або думкою. Вперше епістемологія стає імовірнісною, приймаючи елементи скептичної аргументації. Сам скептицизм набуває специфічної «організованої» форми. «Філософія Нового часу, – згідно з твердженням С. Вовка, – знову й знову однобічно відтворює центральну дихотомію «буття самого собою» і «буття для нас»» [2, с. 8].

Багато дослідників вважають, що людина (відповідно й тогочасна гуманістична та антропоцентрична концепція) була тимчасовим опорним пунктом для побудови нових філософських і наукових систем. Однак, проаналізувавши історію філософії, очевидним є те, що подібна «тимчасова» актуалізація процесу антропологізації простежується практично в кожній філософсько-світоглядній парадигмі. Тому доречнішим є сталість наявності антропологічної (з невід'ємним антропоцентричним складником) константи упродовж усієї історії філософської думки. Є. Нікітін стверджує, що антропологізація буквально пронизує практично всю історію філософії, набуваючи різноманітних форм – від прихованості до актуалізації [8, с. 88].

Висновок. Отже, людиномірність філософії доби Відродження відзначалася стрімким динамічним розвитком. Фундаментальні зміни світогляду зумовили низку суперечностей, пов'язаних з невизначеністю ролі та місця людини в умовах становлення нової картини світу. Активність і дієвість людини могла як успішно реалізуватись у практично-буденному вияві, так і підмінятися декларативністю людського статусу. Водночас важливим складником людиномірності стала можливість самовизначення людини у світоглядній парадигмі. Всі ці чинники виявили різноспрямованість динаміки людиномірності, що свідчило про утвердження тенденції антропологізації тодішньої філософії та науки.

Література

1. Агацци Э. Человек как предмет философии / Э. Агацци // Вопросы философии, 1989. – №2. – С. 24-35.
2. Вовк С. Філософські основи природознавства / С. Вовк. – Ч.1: Логіко-гносеологічні основи природознавства. – Чернівці: Прут, 2001. – 112 с.
3. Вальверде К. Философская антропология / К. Вальверде. – М.: Христианская Россия, 2000. – 412 с.
4. Гайденоко П. История новоевропейской философии в ее связи с наукой [Электронный ресурс] / П. Гайденоко. – Режим доступа: <http://philosophy.ru/library/gaid/02/0.html>
5. Мамардашвили М. Проблема человека в философии / М. Мамардашвили // О человеческом в человеке. – М.: Политиздат, 1991. – С. 8-21.
6. Марчук М. Ціннісні потенції знання / М. Марчук. – Чернівці: Рута, 2001. – 319 с.
7. Мирандола П. Речи о достоинстве человека // Эстетика Ренессанса: в 2-х т. / [сост. и науч. ред. В. Шестаков]. – Т.1. – М.: Искусство, 1981. – С. 243-306.
8. Никитин Е. Об одной тенденции в развитии философии / Е. Никитин // Вопросы философии, 2001. – №10. – С. 88-98.
9. Ожеван М. Людський вимір науки та наукові «виміри» людини / М. Ожеван. – К.: Либідь, 1992. – 175 с.
10. Петрарка Ф. О своем и чужом невежестве / [сост. и науч. ред. В. Шестаков] // Эстетика Ренессанса в 2-х т. – Т.1. – М.: Искусство, 1981. – С. 13-50.
11. Сергеев К. Ренессансные основания антропоцентризма / К. Сергеев. – М.: Наука, 2007. – 592 с.
12. Человек: Мыслители прошлого и настоящего о его жизни, смерти и бессмертии. Древний мир – эпоха Просвещения / [редкол.: И. Фролов и др.; сост. П. Гуревич]. – М.: Политиздат, 1991.

Summary

Skakun I. The Dynamics of Human Dimension of Renaissance Philosophy. The article highlights the human dimensional aspects of Renaissance philosophy. Attention is focused on the contradictions of anthropologization process that influenced the formation of general and practical foundations of the Renaissance worldview. The authors considers the importance of establishment of human dimensional factor in religious, philosophical and scientific paradigms. This influenced the preconditions for the formation of further universal philosophical concepts and its task to implement the human potential. Keywords: human dimension, anthropologization, anthropocentrism, humanism, Renaissance philosophy, paradigm, world picture.